

Nr 22.*Utlåtande i anledning av väckta motioner om införande av rörlig pensionsålder för erhållande av folkpension.*

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 311 i första kammaren av herr *Nordenson m. fl.* samt nr 406 i andra kammaren av herr *Hjalmarson m. fl.*

I motionerna, vilka äro likalydande, har hemställts, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära utredning och förslag till dels sådan ändring i lagen om folkpensionering att den icke inkomstprövade pensionen, med efter försäkringstekniska grunder beräknade lägre resp. högre belopp, kan utges vid lägre eller högre ålder än 67 år, dels ock sådana ändringar av statens pensionsbestämmelser som erfordras för ett tillgodoseende av i denna motion anförda önskemål».

I motionerna sägs bl. a. följande:

Vid ett försök att betrakta pensionsanordningarna ur rationell synpunkt uppställer sig i fråga om den ej inkomstprövade folkpensionen två mycket starkt motiverade krav: Den bör för det första, i likhet med vad 1946 års pensionssakkunniga anföra, till ett genom försäkringsteknisk utredning bestämt reducerat belopp kunna uttagas från lägre ålder än 67 år, när av staten utfäst tjänstepension eller på annat sätt tryggad pension utgår. Tillgodoses detta önskemål, kan tjänstepensionen för statens anställda — vilka förändringar som än ske före 67 år — på ett enkelt och tillfredsställande sätt anpassas till folkpensionen. Enahanda möjlighet öppnas även för alla hos kommuner och i enskild tjänst anställda. För det andra bör ifrågasvarande folkpension kunna uppskjutas att med ett vid försäkringsteknisk beräkning bestämt högre belopp utgivas från senare tidpunkt än då pensionstagaren uppnår 67 års ålder. Sistnämnda önskemål skulle göra det möjligt att särskilt på det privata området knyta samman tjänstepension och folkpension på sådant sätt att anställda som kvarstå i tjänst efter 67 års ålder, vilket förekommer i stor utsträckning särskilt i fråga om arbetare, kunna beredas relativt goda pensionsförmåner.

Beträffande de skäl i övrigt, som motionärerna åberopat till stöd för sin hemställan, får utskottet hänvisa till motionerna.

Gällande bestämmelser.

Enligt *lagen den 29 juni 1946 om folkpensionering* är den som fyllt sextio-sju år berättigad till folkpension i form av ålderspension. Allmän ålderspension utgör för år räknat för gift pensionsberättigad, vars make jämväl åtnjuter folkpension eller till vars hustru utgår hustrutillägg, 800 kronor samt för annan pensionsberättigad 1 000 kronor. Makar, som båda fyllt

67 år, erhålla sålunda sammanlagt 1 600 kronor, medan den ogifte i samma ålder uppbär 1 000 kronor. Dessa förmåner utgå oberoende av inkomst och förmögenhet.

Den allmänna ålderspensionen förhöjes vidare genom indextillägg enligt särskilt angivna grunder.

I *kungl. förordningen den 1 juni 1951 (nr 335) om ändrade bestämmelser rörande avgångsåldern för civila statstjänstemän m. m.* stadgas bl. a., att för ordinarie befattning, som tillsättes medelst fullmakt eller konstitutorial, så ock för icke-ordinarie befattning med vissa undantag skall gälla den pensioneringsperiod, som av Kungl. Maj:t för befattningen fastställts.

Jämlikt 3 §, som ersätter 7 § i 1947 års allmänna tjänstepensionsreglemente, omfatta pensioneringsperioderna

pensioneringsperiod I tiden från utgången av den kalendermånad, varunder tjänstemannen uppnår 60 års ålder, till utgången av den kalendermånad, varunder han uppnår 63 års ålder,

pensioneringsperiod II tiden från utgången av den kalendermånad, varunder tjänstemannen uppnår 63 års ålder, till utgången av den kalendermånad, varunder han uppnår 65 års ålder,

pensioneringsperiod III tiden från utgången av den kalendermånad, varunder tjänstemannen uppnår 65 års ålder, till utgången av den kalendermånad, varunder han uppnår 66 års ålder, samt

pensioneringsperiod IV den tid, som för varje särskilt fall blivit bestämd.

Enligt 6 § i förordningen, som ersätter 14 § 1 mom. i tjänstepensionsreglementet, skall såsom tjänstepensionsunderlag vid bestämmandet av tjänstepension för tiden intill den månad, varunder pensionstagaren uppnår 67 års ålder, tillämpas det belopp (*begynnelseunderlag*), som enligt 14 § 2 eller 3 mom. allmänna tjänstepensionsreglementet gäller för den befattning från vilken avgången sker, samt för tiden därefter det belopp (*slutunderlag*), som erhålles genom minskning av begynnelseunderlaget med 792 kronor, såframt ej Kungl. Maj:t i särskilt fall förordnar om lägre avdrag.

Om tjänstemans skyldighet att avgå från tjänsten m. m. stadgas i 2 § ifrågavarande förordning.

I 1 § i *kungörelsen den 1 juni 1951 (nr 336) med särskilda föreskrifter i fråga om tillämpningen av förordningen den 1 juni 1951 (nr 335) om ändrade bestämmelser rörande avgångsåldern för civila statstjänstemän, m. m.* föreskrives att, där ej annat följer av vad i 2 § stadgas, för ordinarie civila befattningar, vilka tillsätts medelst fullmakt eller konstitutorial, så ock för icke-ordinarie civila befattningar med vissa undantag skola gälla följande pensioneringsperioder:

för befattningar i lönegrad	Ca eller Ce 1—16	pensioneringsperiod	I
»	»	»	»
»	»	Ca eller Ce 17—37 ...	pensioneringsperiod III
»	»	»	»
»	»	Co 1—25 och Cs 1—25	pensioneringsperiod III
»	»	»	»
»	»	Coa 1 och Cob 1	pensioneringsperiod II.

Historik m. m.

1946 års pensionssakkunniga avlämnade den 31 december 1946 betänkande med förslag till pensionsreglering i anslutning till 1946 års löne-reglering för statstjänstemän m. fl. I betänkandet redovisas en överenskom-melse med statstjänstemännens huvudorganisationer beträffande frågan om tjänstepensionsunderlagens avvägning i förhållande till folkpensionen.

Pensionssakkunnigas förslag innebär i princip en utjämning, så att pensionsunderlaget, då pensionären uppnår 67 års ålder, skall minskas med så stort belopp, att summan av därefter utgående tjänstepension och folk-pension i det närmaste motsvarar beloppet av den dessförinnan utgående tjänstepensionen.

I fråga om grunderna för beräkandet av de nya tjänstepensionsunder-lagen ha de sakkunniga anfört bland annat följande.

De grunder för beräkandet av de nya tjänstepensionsunderlagen, om vilka enighet sålunda nåtts, innebära att de grundläggande pensionsunder-lag, som beräknats såsom två tredjedelar av 2-ortslön, reducerats med be-lopp, som motsvara en från 67 års ålder utgående årlig pension å 200 kronor. Reduktionen av tjänstepensionen blir vid denna utgångspunkt för exem-pelvis 50 års pensionsålder 55 kronor och för 65 års pensionsålder 139 kronor (räntefot 3 %, dödlighetstabell R 32 och invaliditetsrisk enligt sta-tistisk erfarenhet beträffande statstjänstemännen). I genomsnitt för alla pensionsåldrar utgör avdraget 107 kronor. Beräkningsgrunderna innebära även en sådan samordning mellan folkpension och tjänstepension, som för pensionstagarna medför en utjämning av de samlade förmånerna av tjänste- och folkpensionen. Det har nämligen såväl ur allmän synpunkt som med hänsyn till befattningshavarnas intressen ansetts fördelaktigt, att de totala pensionsbeloppen bleve åtminstone i stort sett oförändrade under hela tiden efter uppnådd pensionsålder. Skulle en utjämning av denna art icke ha ägt rum, skulle pensionsförmånerna bliva lägre till 67 års ålder för att då höjas med det belopp, som erhålles i folkpension.

Den enklaste vägen att åstadkomma den önskade utjämningen av pen-sionsnivån hade enligt de sakkunnigas mening varit att öppna möjlighet för utgivande av folkpension i form av ålderspension vid tidigare ålder än 67 år med efter försäkringsmatematiska grunder bestämda belopp i sådana fall, där av staten utfäst tjänstepension utgår eller då på annat sätt tryggad pension föreligger. En sådan lösning, som skulle förutsätta ändring av folkpensioneringslagen, har emellertid ansetts möta principiella betänkligheter. Den lösning av frågan, som då återstått, har varit att vid-taga en anpassning av tjänstepensionsförmånernas storlek med hänsyn till den vid 67 års ålder inträdande folkpensionen. En sådan reglering har befunnits kunna åstadkommas enklast genom att hel tjänstepension utökas med ett efter försäkringstekniska grunder bestämt belopp (i det följande även kallat utjämnings tillägg), lika stort som värdet av den folkpension, som i form av allmän ålderspension tillkommer gift pensionsberättigad, där-vid för erhållande av ett med 12 delbart krontal räknats med en årlig pension å 792 kronor. På så sätt utökad tjänstepension skulle alltså för gift pensions-berättigad utgöra summan av de tjänste- och folkpensionsförmåner, som skola tillkomma tjänstepensionstagare såväl före som efter 67 års ålder. Skulle tjänstepensionstagare bliva berättigad till folkpension i form av in-validpension skall någon nedsättning av den utökade tjänstepensionen med

hänsyn till invalidpensionen dock icke ske. Efter uppnåendet av 67 års ålder — från vilken tidpunkt rätt till folkpension i form av ålderspension regelmässigt inträder — skall såsom av det ovan sagda framgår den förhöjda tjänstepensionens årsbelopp minskas med 792 kronor.

Beträffande den tekniska utformningen av de sakkunnigas förslag anföres följande.

Vid en lösning av utjämningsfrågan enligt angivna linjer har uppställt sig frågan om det ur pensionsteknisk synpunkt lämpligaste sättet att ernå den önskade regleringen av totalförmånerna av tjänstepension och folkpension. Olika utvägar ha här stått till buds. Sålunda har en sådan anordning varit möjlig enligt vilken tjänstepensionen omfattar förutom grundbelopp och rörligt tillägg jämväl i förekommande fall det särskilda utjämningsstillägg med vilket pensionen i det enskilda fallet skulle ökas för att ernå den önskade utjämnningen. — — Detta alternativ ha personalrepresentanterna emellertid icke ansett böra väljas bl. a. på den grund att en reducering av själva pensionsunderlagen skulle medföra en nedsättning av underlaget för det rörliga tillägget.

Efter övervägande även av andra möjligheter till frågans lösning ha de sakkunniga i samförstånd med personalrepresentanterna stannat inför utvägen att inarbeta de särskilda utjämningsstilläggen i tjänstepensionsunderlagen. Enligt den metod, som valts för beräkning av utjämningsstilläggen, skulle dessa utgå med i stort sett samma belopp vid ålders-, sjuk- och invalidpension men i övrigt bliva beroende av inträdesålder i första pensionsberättigande anställning och pensionsålder. Då förevarande alternativ med tilläggen inarbetade i pensionsunderlagen kunde ifrågakomma endast såsom en obligatorisk anordning har det syntts mest praktiskt att vid tillämpningen taga en avrundad genomsnittssiffra för olika inträdesåldrar. Utjämningsstilläggen skulle däremot alltså bli beroende av pensionsåldern. För att envar pensionstagare skulle komma i åtnjutande av det mot hans pensionsålder svarande fulla utjämningsstillägget skulle alltså för varje lönegrad erfordras lika många tjänstepensionsunderlag som antalet olika pensionsåldrar, som kunna förekomma för befattningshavare tillhörande lönegraden. Om hänsyn endast togs till pensionsåldrarna 50, 55, 60, 63 och 65 år skulle alltså erfordras fem olika pensionsunderlagsskalor. Ur rättvisesynpunkt skulle det otvivelaktigt vara mest naturligt att välja ett system med skilda skalor för de olika pensionsåldrarna. Särskilt ur administrativ synpunkt har det emellertid framstått såsom ett önskemål att komma fram till en enhetlig skala med sammanfallande pensionsunderlagsbelopp för de olika pensionsåldrarna. De framlagda förslagen till tjänstepensionsunderlag innebära, att personalrepresentanterna ansett sig böra tillmötesgå detta önskemål och sålunda godtagit en sådan enhetlig pensionsunderlagsskala.

En enhetlig pensionsunderlagsskala innebär, påpeka de sakkunniga, viss uppoffring från de pensionstagares sida, som representera de högre pensionsåldrarna. För pensionstagare med lägre pensionsåldrar medför den en av utjämnningen föranledd förhöjning av pensionsunderlagen, som i vissa fall helt motsvarar och i några lönelägen till och med överstiger värdet av de för dessa pensionsåldrar gällande utjämningsstilläggen.

Det av pensionssakkunniga valda utjämningsförfarandet innebär alltså, att tjänstepension skall från 67 års ålder nedsättas med 792 kronor med

hänsyn till den från denna tidpunkt utgående folkpensionen. Den härav föranledda omräkningen av tjänstepensionens belopp föreslås av de sakkunniga skola ske på så sätt, att den efter 67 års ålder utgående pensionen bestämmes av ett tjänstepensionsunderlag, som med angivna belopp understiger det för tiden dessförinnan tillämpade pensionsunderlaget. Med denna anordning vinnes att vid fall av avkortad pension den vid 67 års ålder insättande minskningen av pensionen icke blir större än som svarar mot det reducerade utjämningsstillägg, som innefattas i den avkortade pensionen.

Enligt de sakkunnigas mening bör vidare med hänsyn till det sätt, varpå de föreslagna tjänstepensionsunderlagen ha beräknats, en omräkning ske av pensionsunderlagsbeloppen för den händelse en mera allmän eller omfattande ändring av pensionsåldrarna skulle bliva beslutad för de anställningshavare, som omfattas av de nya pensionsreglementena, så ock om folkpensionerna skulle undergå en mera väsentlig förändring. Liksom beträffande avlöningsförmånerna förutsattes därvid, att förhandlingar komma att upptagas med representanter för de av ändringen berörda personalgrupperna.

Förslag till allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen m. m. underställdes 1947 års riksdag genom proposition nr 282. I propositionen uttalade föredragande departementschefen, att den lösning av frågan om tjänstepensionens avvägning med hänsyn till folkpensionen, som föreslagits av pensionssakkunniga och godkänts av tjänstemannaorganisationerna, syntes honom godtagbar. Icke heller i övrigt fann departementschefen anledning till erinran mot de sakkunnigas förslag till tjänstepensionsunderlag. Propositionen behandlades av bankoutskottet, som i sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 45 biträdde de framlagda förslagen.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 23 februari 1951 ha särskilda sakkunniga tillkallats för att verkställa utredning rörande den statliga personalpensioneringen och därmed sammanhängande frågor. I direktiven för utredningen, 1951 års pensionsutredning, har chefen för civildepartementet, statsrådet Lingman, anfört bl. a. följande.

I olika sammanhang ha önskemål om en reformering av det statliga pensionsväsendet framförts av statliga myndigheter, huvudmän för statsunderstödd verksamhet och de anställda. Riksdagen har också uttalat sig såväl för en allmän översyn av det statliga pensionsväsendet som för utredningar rörande ändring av pensionsbestämmelserna i vissa angivna hänseenden. De uppkomna frågorna gälla dels pensioneringens omfattning, dels pensioneringsgrunderna och dels pensioneringens ordnande i organisatoriskt hänseende.

Vad angår pensioneringsgrunderna har önskemålet om en mera försäkringsmässig uppbyggnad av det statliga pensionssystemet till stor del grundats på uppfattningen, att pensionen rätteligen borde anses utgöra uppskjuten lön och därför vara oantastbar. Med anledning av motioner i

ämnet har 1945 års riksdag anhållit (skr. nr 348), att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning i fråga om tillämpning i full utsträckning av grundsatsen om pensionens oantastbarhet. Frågan har sedermera berörts i den till 1949 års riksdag avlätna propositionen nr 193. I denna har framhållits bl. a., att man borde undersöka, huruvida några särskilda skäl med sådan styrka talade mot en enbart på försäkringsteknisk grund gjord avvägning, att avsteg från denna borde göras.

Vid den utredning av detta frågekomplex, som nu bör komma till stånd, är det av vikt att det klarlägges vilket resultat en mera fullständig tillämpning av oantastbarhetsprincipen skulle medföra, så att en jämförelse blir möjlig däremellan och det nuvarande statliga pensionssystemet. Vid utredningen bör jämnväl undersökas vilka pensioneringsgrunder, som tillämpas vid av staten icke handhavd pensionering, och övervägas, i vad mån det är möjligt att bringa pensionssystemen i samklang. En fråga, som i detta sammanhang påkallar uppmärksamhet, avser samordningen av tjänstepension och folkpension. Nuvarande bestämmelser innebära bl. a. en på visst sätt anordnad utjämning av pensionstagarnas sammanlagda inkomst före och efter 67 års ålder, mot vilken gjorts olika invändningar, såsom att det s. k. utjämnings tillägget icke är synligt för pensionstagaren och ej heller individuellt avvägt i förhållande till pensionsåldern.

Frågan huruvida *högre folkpension bör utgå vid uppskjuten pensionering* behandlades av *socialvårdskommittén* i dess betänkande med förslag till lag om folkpensionering (SOU 1945:46 s. 171). Kommittén yttrade bl. a. följande.

I fråga om pensioner, som helt eller sasom i Storbritannien till väsentlig del finansieras genom avgifter beräknade efter försäkringstekniska grunder, torde invändningar knappast kunna göras mot att man låter pensionen stiga med varje år som dess uttagande uppskjutes.

Med avseende å en pension, som utgår helt eller till huvudsaklig del med hänsynstagande till pensionstagarens egen inkomst, ställer sig saken emellertid annorlunda. En sådan pension är avsedd att i anledning av inträffad försörjningsoförmåga täcka de nödvändiga levnadskostnaderna. Anledning synes då knappast föreligga att utgiva högre pension till den, som på grund av bättre hälsa eller andra omständigheter kunnat försörja sig själv till hög ålder, än till den, som tidigare förlorat sin försörjningsförmåga. För en åldring med något kapital skulle det vid en sådan anordning kunna löna sig att genom att förbruka kapitalet innan pension söktes uppskjuta pensionsåldern. Över huvud taget torde kunna sägas, att anordningen skulle gynna dem, som i fråga om hälsa eller tillgångar ha det bäst ställt, i förhållande till dem, som ha ett oavvisligt behov av pensionen så snart den kan erhållas. Eftersom man helst icke bör bestämma pensionen till lägre belopp, än vad som erfordras för en skälig försörjning för dem som söka den vid den lägsta pensionsåldern, blir pensionen, om den höjes då dess uttagande uppskjutes, avsevärt högre än nödvändigt för dem, vilka kunna vänta länge med att söka pension. Till vad nu sagts kommer att lagstiftningen och försäkringens administrativa handhavande kompliceras genom en anordning sådan som den nu antydd. I Danmark torde missnöje mot pensioneringens anordnande i förevarande avseende ha yppats av ovan nämnda skäl och har det till och med varit tal om att slopa den nämnda graderingen av pensionerna. Erfarenheterna från Danmark torde också närmast tyda på att höjning av pensionen då den uttages vid högre ålder icke har någon större effekt på tidpunkten för sökande av pension.

Ur kostnadssynpunkt må bemärkas att en högre pension till dem, som söka pension senare än normalt, lätt kan medföra merutgifter därigenom att även de, vilka i alla händelser icke skulle ha sökt pension förrän vid den högre åldern, komma i åtnjutande av pensionsförhöjningen. — — —

Den föreslagna pensionsåldern är för övrigt så hög, att behovet av särskilda åtgärder för att stimulera till ett uppskjutande av pensioneringen icke är av tillnärmelsevis samma betydelse som exempelvis i Storbritannien, där en pensionsålder av 65 år för män och 60 år för kvinnor föreslagits.

Vad angår den försäkringstekniska omräkningen av folkpensionsbeloppet må hänvisas till följande tabell, som intagits i socialvårdskommitténs betänkande.

Utgår man från att en kvinna är berättigad till en livränta å 100 kronor, som börjar vid 67 års ålder, kan hon — enligt 3 % räntefot och dödlighetstabellen R 32 — för den händelse hon uttager livräntan senare erhålla följande belopp från nedan angivna åldrar.

Livräntan börjar utgå	Livräntebelopp kr.
vid 67 års ålder	100: —
» 68 » »	110: 04
» 69 » »	121: 58
» 70 » »	134: 91
» 71 » »	150: 40
» 72 » »	168: 54
» 73 » »	189: 89
» 74 » »	215: 24
» 75 » »	245: 55

För män är stegringen något större.

I propositionen rörande folkpensioneringslagen och under den följande riksdagsbehandlingen upptogs icke förevarande spörsmål till diskussion.

Vid 1950 års riksdag väcktes två likalydande motioner (I: 250 och II: 293) vari hemställdes att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära utredning av förutsättningarna för ett system med efter pensionsålder differentierade folkpensionsförmåner.

Som skäl för ett system med differentierad pensionsålder åberopades i motionerna, att befolkningsutvecklingen väckte allvarliga bekymmer för vår arbetskraftsbalans med en successivt ökad försörjningsbörda för de produktiva åldrarna gentemot över- och underåriga som följd. Detta medförde, att man måste pröva alla möjligheter att stimulera den äldre arbetskraften till produktiva insatser. En tänkbar utväg skulle vara att bereda den, som frivilligt kvarstod i produktionen och avstod från att uppbära folkpension, kompensation i form av högre folkpensionsbelopp. En grund för detta högre belopp kunde erhållas genom en försäkringsteknisk omräkning av förmånerna efter samma grunder som churu i motsatt riktning skedde vid inräkningen av folkpensionsförmånerna i de statliga tjänstepensionerna. Därutöver skulle ytterligare tilläggsbelopp av premiekaraktär utgå, större ju längre pensionen uppskötts.

Motionerna behandlades av andra lagutskottet, som lät inhämta yttrande över motionerna från pensionsstyrelsen, socialvårdskommittén, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige och Tjänstemännens centralorganisation.

Pensionsstyrelsen anförde — efter att ha erinrat om socialvårdskommitténs nämnda uttalanden — följande:

Det nu återgivna yttrandet torde belysa de invändningar som kunna riktas mot ett system sådant som av motionärerna åsyftas. Det bör också beaktas att huvudparten av ålderspensionen, den allmänna ålderspensionen, utgår utan inkomstprövning och sålunda i endast ringa mån torde verka hämmande å åldringarnas arbetsinsatser. Det kan ifrågasättas om anledning förefinnes att premiera ett uppskjutet uttagande av pensionen beträffande dem som endast äro berättigade till allmän ålderspension. De inkomstprövade pensionsförmånerna, bostadstillägg, särskilda bostadstillägg och hustrutillägg, torde i regel icke sökas förrän vederbörande förlorat sin normala arbetsinkomst. Vid jämförelse med förhållandena i andra länder torde böra beaktas att pensionsåldern inom folkpensioneringen i Sverige är förhållandevis hög.

Även om pensionsstyrelsen sålunda velat framhålla vissa skäl, som kunna tala mot den av motionärerna föreslagna anordningen, har styrelsen givetvis intet att erinra mot att en utredning i frågan kommer till stånd.

Socialvårdskommittén hänvisade till kommitténs utredning i betänkandet av år 1945, vilken utredning bland annat visade, att den pensionsförhöjning, som skulle svara mot ett eller annat års uppskov med pensionens uttagande, bleve relativt liten. Ehuru kommittén icke då fann anledning att föreslå någon anordning av det ifrågavarande slaget, ansåg kommittén det emellertid vara lämpligt, att frågan upptoges till nytt övervägande i samband med den av kommittén förordade översynen av avdragsreglerna.

Svenska arbetsgivareföreningen erinrade om att föreningen i sitt yttrande över socialvårdskommitténs betänkande särskilt underströk betydelsen av att de personer i högre ålder, som hava förmåga och vilja att ställa sin arbetskraft till folkhushållets förfogande, icke av denna anledning skulle lida avsevärd inskränkning i sin folkpension.

Varje åtgärd, fortsatte föreningen, som vore ägnad att befrämja bevarandet åt produktionen av alltjämt arbetsdugliga personer, som uppnått den för erhållande av folkpension föreskrivna åldern, syntes, i synnerhet i vårt lands befolkningspolitiska läge, böra hälsas med tillfredsställelse. Föreningen hade för sin del intet att erinra mot att i motionerna föreslagen utredning företoges, och föreningen utginge därvid ifrån att samråd upptoges med den år 1947 tillsatta pensionsutredningen.

Landsorganisationen ville ej motsätta sig motionärernas utredningsyrkande.

Tjänstemännens centralorganisation anförde bland annat:

TCO anser frågan om att kunna utnyttja folkpensionärernas arbetskraft synnerligen angelägen och att åtgärder böra vidtagas för att i större utsträckning möjliggöra detta. En reform i föreslaget hänseende torde emellertid endast kunna få mycket begränsade verkningar, om icke de premierande tilläggen utöver de försäkringsmatematiska värdena bestämmas till relativt höga belopp. Enligt en mycket schematisk beräkning skulle ett uppskjutande av ålderspensionen för ogift pensionär från 67 år till 68 år försäkringsmatematiskt medföra en ökning från 1 000 kronor till cirka 1 100 kronor. Ett uppskjutande till 69 år av uttaget skulle medföra en ökning till cirka 1 220 kronor och ett uppskjutande till 70 år cirka 1 360 kronor. Härvid har räknats efter dödlighetstabellen R 32 och en räntefot av 3 procent. En folkpensionär, som uppnått 67 års ålder, torde ofta icke vara beredd att uppskjuta sitt uttag av pensionen mer än ett år i sänder, och en förhöjning av den årliga pensionen med 100 kronor eller något mer för den återstående livstiden kommer säkerligen icke att anses uppväga förlusten av 1 000 kronor under ett år. Under förutsättning att de premierande tilläggen fastställas till relativt höga belopp kan bedömningen väntas giva positivt resultat. De ekonomiska verkningarna komma i det enskilda fallet givetvis att bedömas med utgångspunkt från summan av de inkomstprövade och icke inkomstprövade pensionsförmåner, som pensionären haft rätt till men frivilligt avstått från. TCO vill i detta sammanhang även fästa uppmärksamheten vid att de till statstjänstemännen utgående tjänstepensionerna äro samordnade med ålderspensionerna enligt folkpensioneringslagen. Ett genomförande av motionärernas förslag kommer därför att påkalla ändringar i de statliga pensionsreglementena.

I fortsättningen framhöll organisationen, att ett i dåvarande arbetsmarknadsläge önskvärt utnyttjande av folkpensionärernas arbetskraft motverkades enligt organisationens mening av den nuvarande inkomstprövningen och att lättnader i inkomstprövningen därför borde vara en av de åtgärder som i första hand övervägdes i detta sammanhang. Organisationens, som hemställt, att dessa frågor måtte göras till föremål för utredning, ansåge, att även de i ifrågavarande motioner berörda frågorna borde upptagas till prövning vid en sådan utredning.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 40 anförde *andra lagutskottet* bl. a. följande.

För att söka stimulera den äldre arbetskraften till produktiva insatser föreslås i motionerna I: 250 och II: 293 en utredning av förutsättningarna för ett system med efter pensioneringsålder differentierade folkpensionsförmåner. I sitt förslag till ny lag om folkpensionering framhöll socialvårdskommittén flera olika skäl, som talade mot en dylik anordning med högre pension vid uppskjuten pensionering. Dessa skäl torde i huvudsak alltjämt äga full giltighet. Enligt utskottets mening skulle en sådan reform få mycket begränsade verkningar, därest den skulle genomföras inom nuvarande kostnadsram för folkpensioneringen. Om däremot de premierande tilläggen kunde bestämmas till relativt höga belopp skulle reformens betydelse uppenbarligen öka. Men därvid uppkommer frågan, om icke de därför erforderliga medlen kunde, ur ovan anförda allmänna synpunkter, förväntas bli bättre använda, därest man i stället genomförde lättnader i inkomstprövningen. Härtill kommer att ett system med differentierade folkpensionsförmåner torde komma att medföra en ganska komplicerad

administrativ apparat. Oaktat de skäl, som sålunda tala mot ett system med differentierade folkpensionsförmåner, anser utskottet likväl, att jämväl denna fråga bör beaktas vid en översyn av avdragsreglerna.

Förevarande spörsmål har därefter behandlats av *1950 års folkpensionsrevision* i dess den 15 november 1951 framlagda betänkande angående avdragsregler och bostadstillägg m. m. (SOU 1951:45). Revisionen påpekar, att i förevarande sammanhang avsåges icke spörsmålet, huruvida en rätt borde skapas för den enskilde att uttaga ålderspensionen före den normala pensionsåldern med viss reduktion av pensionsbeloppet, utan endast spörsmålet om möjlighet borde beredas den enskilde att frivilligt uppskjuta tidpunkten då ålderspensionen skulle börja utgå med kompensation i form av högre pensionsbelopp.

Den förra och större frågan syntes dock vara av den vikt, att den i ett annat sammanhang borde prövas.

Revisionen redogör vidare för de system med varierande pensionsålder, som förekomma i vissa andra länder. Utskottet får här hänvisa till denna redogörelse, s. 57—58 i betänkandet.

Folkpensionsrevisionen anför härefter bl. a. följande.

Skulle en verkligt effektiv reform för ålderspensionärernas stimulerande till fortsatt produktiv insats göras i anslutning till folkpensioneringen blev det säkerligen nödvändigt att utbetala en premie till pensionären för varje år, som han kvarstår i förvärvsarbete efter 67 år, en premie som skulle antingen utgå vid sidan av och alltså ej med uppskjutande av folkpensionen eller också utgöra ett tillägg till den ökning av folkpensionen, som utan kostnad för det allmänna kunde ske vid uppskjuten pensionsålder. Först med en sådan ordning skulle folkpensionären inte anse sig löpa för stor ekonomisk risk. Ty en risk måste han alltid finna att han löper, om han uppskjuter uttagandet av folkpensionen ett eller flera år, ty han kan dö under mellantiden och aldrig få tillgodonjuta beloppen eller ock inte leva tillräckligt länge för att få tillbaka de avstådda pensionsbeloppen.

Vad som orsakar de speciella svårigheterna, när det gäller att göra en differentierad pensionsålder effektiv i Sverige, är det förhållandet, att med ett så stort icke inkomstprövat ålderspensionsbelopp som 1 000 kronor jämte indextillägg effekten på arbetsvilligheten av höjda pensionsförmåner vid uppskjuten pensionering i viss mån förtages. Annorlunda ställer det sig i Danmark där hela ålderspensionen är inkomstprövad. Där har ålderspensionären ofta att välja mellan att uppskjuta pensioneringen mot kompensation längre fram eller att omedelbart se pensionen helt eller delvis försvinna genom inkomstprövningen.

Det ligger även annorlunda till i Storbritannien, där pensionären normalt har att välja mellan att draga sig tillbaka och leva endast på pensionen eller att arbeta vidare och leva på arbetsinkomsten med rätt till högre pension längre fram.

I båda dessa länder har pensionären ett påtagligt intresse av att utnyttja rätten att vänta med pensionen. I Frankrike stimuleras pensionären att skjuta på pensionsinträdet på grund av de låga pensionsbelopp, som utgå vid 60 års ålder, och den starka förhöjning av pensionen som sker under mellantiden.

Att i Sverige efterbilda något av systemen i Danmark, Storbritannien eller Frankrike synes inte möjligt. Vi kan sålunda inte gärna såsom förut-sättning för åtnjutande av folkpension föreskriva att vederbörande skall ha lämnat förvärvsarbetet (Storbritannien), inte heller göra hela ålderspensionen inkomstprövad (Danmark).

En annan omständighet, som kan väntas göra ett system med rörlig pensionsålder mindre effektivt i Sverige än i de nyss berörda länderna, är att vår pensionsålder ligger så mycket högre.

Ett system med differentierad pensionsålder skulle slutligen medföra behov av ändring av de statliga pensionsreglementena och sannolikt även av vissa andra pensionsanordningar.

Folkpensionsrevisionen har funnit de skäl som anförts mot en rörlig pensionsålder så vägande att införandet av en sådan i vårt land enligt revisionens mening inte bör ifrågakomma. Emellertid kan de önskemål, som ligger bakom förslagen om den rörliga pensionsåldern, i viss mån realiseraras genom utnyttjande och förbättring av den frivilliga statliga pensionsförsäkringen (pensionsstyrelsens frivilliga försäkring).

Folkpensionsrevisionens förslag är f. n. föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

Slutligen må här i korthet beröras frågan om en allmän pensionsförsäkring.

Genom beslut den 24 januari 1947 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för handelsdepartementet att tillkalla särskilda utredningsmän för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande ordnandet av en pensionering för anställda i privat tjänst. Utredningen, som antog benämningen *pensionsutredningen*, har den 12 oktober 1950 avgivit ett den 21 september samma år dagtecknat principbetänkande med förslag till allmän pensionsförsäkring (SOU 1950: 33).

I betänkandet har utredningen behandlat frågan om valfri pensionsålder (optionsrätt) och anför härom följande.

Utredningen har diskuterat frågan huruvida den enskilde skall — sedan normalpensionsåldern fixerats — beredas möjlighet att frivilligt *uppskjuta* tidpunkten för ålderspensionens begynnande med kompensation i form av högre pensionsbelopp. Vid fastställande av denna högre pension kunna olika förfaringssätt komma till användning. Man kan t. ex. avväga pensionen från en högre pensionsålder så, att kapitalvärdet av sistnämnda pension vid den tidpunkt, då normalpensionen skulle börja utgå, blir lika med kapitalvärdet av normalpensionen vid samma tidpunkt. Kapitalvärdena beräknas med lämpliga antaganden om dödlighet och räntefot. Man kan även avväga pensionen från en högre pensionsålder så, att summan av utgående pensioner från nämnda pensionsålder blir lika med summan av utgående normalpensioner från normalpensionsåldern. I detta fall bortser man alltså från räntan. Den vägen står givetvis också öppen, att man på lämpligt sätt väljer en viss skala, efter vilken normalpensionen höjes för varje år pensionsåldern uppskjutes.

Rätten att uppskjuta pensionsåldern skulle kunna vara ett intresse för dem, som ha möjlighet att kvarstå i förvärvsarbetet även efter att ha uppnått pensionsåldern i pensionsförsäkringen.

Utredningen har emellertid kommit till den uppfattningen att hur man

än inom den givna kostnadsramen avväger kompensationen för en senare pensionering, kommer möjligheten för den enskilde att uppskjuta pensionsåldern i mycket ringa grad att utnyttjas. Ovissheten om hur länge man kommer att leva torde göra de flesta benägna att så tidigt som möjligt uttaga ålderspensionen, även om pensionen icke direkt erfordras för täckande av utgifter i löpande konsumtion. Man har ju möjlighet att spara pengarna eller investera dem i egen rörelse. Ett tidigt uttagande av pensionen kommer i allmänhet att uppfattas som det säkraste sättet att få igen så mycket som möjligt av erlagda premier. Utredningen anser därför icke att en optionsrätt av nu nämnt slag kommer att motsvara syftet med anordningen.

Ett härmed sammanhängande spörsmål av större räckvidd är huruvida den enskilde bör få rätt att frivilligt uttaga *förtidspension* med reducerat pensionsbelopp. Rätten skulle därvid vara begränsad till visst åldersintervall före pensionsåldern.

Den snabbhet, varmed arbetsförmågan avtager med levnadsåldern, varierar såväl från individ till individ som mellan olika yrkesgrupper. Om man inför en obligatorisk pensionsförsäkring med en viss bestämd pensionsålder för vardera könet, kan det ur såväl arbetsgivar- som arbetstagar-synpunkt synas önskvärt, att möjlighet till förtidspensionering står öppen.

Med förtidspension menas i detta sammanhang en i förtid uttagen ålderspension så beräknad, att försäkringens ekonomi i övrigt icke påverkas. Detta medför att reduktionen av normalpensionen blir tämligen stark även vid en måttlig sänkning av pensionsåldern. Sålunda sänks männens pension med 33 %, om den uttages vid 62 i stället för vid 67 års ålder. Uttagas pensionen vid 65 års ålder blir sänkningen 15 %. Man har vid dessa beräkningar bortsett från räntan, vilket innebär, att man räknat gynnsamt för den enskilde. Dödligheten har antagits vara den för hela riket gällande under perioden 1938—1942. Som invaliddödlighetstabell har använts den av 1928 års pensionsförsäkringskommitté konstruerade tabellen (SOU 1930: 15, tab. 3 m).

Av praktiska skäl torde det vara uteslutet att införa behovsprövning beträffande förtidspensioneringen. Skall en förtidspensionering efter ovan angivna linjer införas, bör sålunda varje försäkringstagare som uppfyller åldersvillkoret ha rätt att uttaga förtidspension.

Av samma skäl som ovan utvecklats i samband med frågan om rätt att uppskjuta pensionsutbetalningarna är utredningen av den uppfattningen, att frekvensen av förtidspensioner trots de relativt starka reduktionerna av beloppen blir mycket hög. Den verkliga pensionsåldern kommer som regel icke att motsvara den »normala» pensionsåldern utan kommer att tendera mot den lägsta ålder vid vilken förtidspension kan uttagas. Det vore mycket olämpligt, om stora skaror yrkesverksamma personer uttoge förtidspension. Risken bleve nämligen att pengar, avsedda för den egentliga ålderdomsförsörjningen, förbrukades under den aktiva tiden. För ålderdomen skulle ofta en betydligt reducerad pension komma att kvarstå, vilket skulle medföra att samhällets utgifter för ålderdomsförsörjningen bleve större. Det vore t. o. m. ett direkt intresse för alla dem, för vilka inkomstprövningen har ekonomisk betydelse, att med undantag för den s. k. avdragsfria inkomsten uttaga så mycket som möjligt av pensionsförsäkringens förmåner före 67 års ålder.

Det må även framhållas, att tendensen att i förtid uttaga pension kan väntas bli särskilt framträdande under lågkonjunkturer. Detta skulle medföra temporära ökningar av pensionsavgifterna samtidigt som premieunderlaget bleve mindre.

Utredningen befarar att införandet av rätt att uttaga förtidspension men-

ligt skulle påverka försäkringens stabilitet och i allmänhet leda till en mindre tillfredsställande anpassning mellan försäkringsförmåner och försörjningsbehov. Utredningen vill därför bestämt avråda från införandet av en dylik rätt.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 23 november 1951 ha därefter särskilda sakkunniga tillkallats för att utarbeta *slutligt förslag till allmän pensionsförsäkring*. I direktiven för sistnämnda sakkunniga har föredragande departementschefen, statsrådet Ericsson, anfört bl. a. följande.

En viktig angelägenhet blir vidare att — i anslutning till många i remissyttrandena gjorda påpekanden — undersöka huru den obligatoriska pensionsförsäkringen och folkpensioneringen lämpligen kunna organisatoriskt och sakligt sammanföras till ett enhetligt system. Riktpunkten bör härvid vara att så långt möjligt erhålla pensioner, vilka automatiskt följa förändringarna i den allmänna levnadsstandarden och vilkas storlek i viss utsträckning är beroende av de inbetalda avgifterna.

I anslutning till vad som anförts i en del remissyttrandena bör närmare undersökas, huruvida det är praktiskt möjligt att inom den obligatoriska pensionsförsäkringen införa en i viss utsträckning varierande pensionsålder och en invalidpensionering, som ger olika stora pensioner allt efter invaliditetens grad.

Utskottet.

Till stöd för sitt förslag om införande av rörlig pensionsålder för erhållande av folkpension åberopa motionärerna främst två skäl, nämligen, i första hand, att möjligheten till *förtidspension* skulle medföra, att samordningen av tjänstepension och folkpension kunde ordnas på ett rationellt och ändamålsenligt sätt, samt, i andra hand, att möjligheten att *uppskjuta* uttagandet av ålderspension skulle stimulera den äldre arbetskraften till produktiva insatser.

Vad först angår frågan om samordning av tjänstepension och folkpension prövades den av 1946 års pensionskommitté, vilkas förslag i ämnet ligger till grund för nu gällande pensionssystem. Den valda lösningen innebär för pensionstagarna en utjämning av de samlade förmånerna av tjänste- och folkpension. Det ansågs nämligen såväl ur allmän synpunkt som med hänsyn till befattningshavarnas intressen fördelaktigt, att de totala pensionsbeloppen bleve åtminstone i stort sett oförändrade under hela tiden efter uppnådd pensionsålder. Utjämningen sker på så sätt, att före 67 års ålder utgår *förhöjd* tjänstepension, och därefter minskas pensionsunderlaget med 792 kronor med hänsyn till den från nämnda tidpunkt utgående folkpensionen. De särskilda utjämningstilläggen äro inarbetade i tjänstepensionsunderlagen och sålunda icke direkt synliga för pensionstagaren. Detta system hade godtagits av vederbörande personalorganisationer.

Mot det nuvarande pensionssystemet torde emellertid vissa invändningar kunna göras. Utskottet delar sålunda motionärernas uppfattning, att systemet psykologiskt sett förefaller mindre tillfredsställande. De gångna årens

erfarenheter torde visa, att många tjänstemän icke äro förtrogna med innebörden av systemet. På grund därav ha missnöje och missförstånd uppstått, och det vill synas, som om det vore förenat med vissa svårigheter att undanröja och förebygga sådant missförstånd. Ur saklig synpunkt kan invändas, att systemet med en enhetlig skala med sammanfallande pensionsunderlagsbelopp för de olika pensionsåldrarna ej ger fullt rättvisande resultat. Pensionsakkunniga ha vidare framhållit, att med hänsyn till det sätt, varpå tjänstepensionsunderlagen beräknats, en omräkning av pensionsunderlagsbeloppen borde ske för den händelse en mera allmän eller omfattande ändring av pensionsåldrarna skulle bliva beslutad.

Såsom av den ovan lämnade redogörelsen framgår ha emellertid redan särskilda sakkunniga tillkallats för att verkställa utredning rörande den statliga personalpensioneringen och därmed sammanhängande frågor. I direktiven för de sakkunniga anföres särskilt, att frågan om samordningen av tjänstepension och folkpension påkallar uppmärksamhet. Vidare framhålles, att mot det nuvarande systemet gjorts olika invändningar, såsom att utjämningslägget icke är synligt för pensionstagaren och ej heller individuellt avvägt i förhållande till pensionsåldern. I anledning av innehållet i motionerna må här även omnämnas, att i direktiven uttalas, att önskemålet om en mera försäkringsmässig uppbyggnad av det statliga pensionssystemet till stor del grundats på uppfattningen, att pensionen rätteligen borde anses utgöra uppskjuten lön och därför vara oantastbar, samt att 1945 års riksdag anhållit, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning i fråga om tillämpning i full utsträckning av grundsatsen om pensionens oantastbarhet. Vid ifrågavarande utredning skall nu jämväl klarläggas, vilket resultat en mera fullständig tillämpning av oantastbarhetsprincipen skulle medföra. Vid utredningen skall även undersökas, vilka pensioneringsgrunder som tillämpas vid av staten icke handhavd pensionering, och övervägas, i vad mån det är möjligt att bringa pensionssystemen i samklang.

Just de spörsmål angående förhållandet mellan tjänstepension och folkpension, som motionärerna fäst uppmärksamheten på, äro således redan föremål för utredning. Möjligt är, att — såsom 1946 års pensionsakkunniga uttalade — den enklaste vägen att åstadkomma den önskade utjämningsnivån vore att öppna möjlighet för utgivande av folkpension i form av ålderspension vid tidigare ålder än 67 år. Men det torde mycket starkt kunna ifrågasättas, om enbart det förhållandet, att en rationell lösning av berörda samordningsfråga skulle kunna nås, kan motivera en sådan genomgripande förändring av folkpensioneringssystemet som införandet av möjlighet till förtidspension skulle innebära. Mot en sådan anordning synes kunna riktas vägande invändningar. Under alla förhållanden torde man först böra avvakta det förslag till lösning av frågan, som förenämnda utredning kommer att framlägga, innan det av nu nämnda skäl kan anses påkallat att begära ytterligare utredning.

I motionerna påtalas, att de 1951 antagna bestämmelserna om pensionsperioder icke medfört någon ändring av pensionssystemet. Såsom chefen för civildepartementet uttalat i propositionen nr 184 till 1951 års riksdag, torde det emellertid — ehuru införandet av pensionsperioder formellt icke innebär någon förändring av pensionsåldrarna — få ankomma på 1951 års pensionsutredning, att pröva i vilken mån denna reform medfört problem av ekonomisk art samt överväga, vilka åtgärder som på grund därav kunna befinnas påkallade.

I samband med det nu anförda och med hänsyn till den i motionerna åberopade motiveringen får utskottet erinra om att 1948 års pensionsålderskommitté i sitt i december 1950 avgivna betänkande med förslag rörande avgångsåldern för civila anställningshavare i statens tjänst m. m. behandlat frågan om avlöning och övriga förmåner till återanställda pensionerade befattningshavare. Kommittén förordade bl. a. såsom lämplig normalregel vid återanställning med oförändrade eller likvärdiga arbetsuppgifter, att befattningshavare under närmare angivna villkor skulle komma i åtnjutande av sammanlagd inkomst av pension och arvode till belopp, som ungefärligen motsvarade 125 % av senast uppburna avlöningsförmåner. Enligt vad utskottet inhämtat äro dessa spörsmål f. n. föremål för övervägande inom civildepartementet.

Beträffande härefter frågan om möjlighet bör beredas den enskilde att frivilligt uppskjuta tidpunkten för uttagande av ålderspension enligt lagen om folkpensionering får utskottet till en början hänvisa till att redan socialvårdskommittén i sitt betänkande med förslag till lag om folkpensionering av flera olika skäl, som närmare framgå av redogörelsen ovan, avvisade tanken på en sådan anordning. Då utskottet vid 1950 års riksdag hade att behandla motioner i ämnet lät utskottet inhämta yttranden över motionerna, i vilka yttranden ytterligare skäl mot en rörlig pensionsålder framfördes. I sitt över motionerna avgivna, av riksdagen godkända utlåtande uttalade utskottet bl. a., att de av socialvårdskommittén i betänkandet om folkpensioneringen åberopade skälen alltjämt torde äga full giltighet och att enligt utskottets mening en sådan reform skulle få mycket begränsade verkningar, därest den skulle genomföras inom nuvarande kostnadsram för folkpensioneringen. Oaktat den tveksamhet mot lämpligheten av det föreslagna systemet med rörlig pensionsålder, som utskottet då gav uttryck åt, ansåg utskottet, att frågan borde beaktas vid den översyn av avdragsreglerna enligt folkpensioneringslagen, som då ansågs böra komma till stånd.

Spörsmålet har nu prövats av 1950 års folkpensionsrevision, vars resultat framlagts i ett den 15 november 1951 avgivet betänkande angående avdragsregler och hostadstillägg m. m. Revisionen har funnit de skäl, som anförts mot en rörlig pensionsålder, så vägande, att införandet av en sådan i vårt land enligt revisionens mening icke bör ifrågakomma. Skälen för revisionens ställningstagande framgå av redogörelsen ovan.

Slutligen må anmärkas, att frågan om valfri pensionsålder behandlats jämväl av pensionsutredningen i betänkandet med förslag till allmän pensionsförsäkring. Även denna utredning har på skäl, för vilka ovan redogjorts, avvisat tanken på en valfri pensionsålder. Frågan hur den obligatoriska allmänna pensionsförsäkringen och folkpensioneringen lämpligen kunna organisatoriskt och sakligt sammanföras till ett enhetligt system skall nu prövas av särskilda sakkunniga för utarbetande av slutligt förslag till allmän pensionsförsäkring.

Med hänsyn till vad sålunda anförts kan utskottet icke tillstyrka, att riksdagen nu skall begära ytterligare utredning och förslag i den riktning, som motionärerna yrka. Utskottet får därför hemställa,

att förevarande motioner, I: 311 och II: 406, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 4 mars 1952.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Norman, Sten, Nils Elowsson, Wahlund, Sunne, Wistrand, Nerman och Bengtson*;

från andra kammaren: herr Hellbacken, fru Nordgren, fru Johansson i Norrköping*, herr Hagård*, fröken Höjer, herrar Carlsson i Bakeröd, Wiklund i Stockholm* och Svensson i Göteborg.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Wistrand* och *Hagård*.
